

מדוע לא נזכרו בתורה שבכתב רוב ענייני ראש השנה?

הקדמה

ראש השנה נזכר בתורה בשתי פרשות: אמר ופינחס.
בפרשת אמר (ויקרא כג, כג-כה) נאמר: "וידבר ד' אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל לאמר: בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון¹, זכרון תרועה², מקרא קדש³. כל מלאכת עבודה לא תעשו, והקרבתם אשה לד'⁴.
בפרשת פינחס (במדבר כט, א-ו) נאמר: "ובחדש השביעי באחד לחדש מקרא קדש יהיה לכם, כל מלאכת עבודה לא תעשו, יום תרועה יהיה לכם. ועשיתם עלה לריח ניחח לד' פר בן בקר אחד, איל אחד, כבשים בני שנה שבעה תמימים. ומנחתם סלת בלולה בשמן" וגו'.

א. השוואת הנאמר בתורה על ראש השנה לנאמר בה על החגים האחרים

כאשר משווים את הנאמר בתורה על ראש השנה לנאמר בה על שאר החגים, רואים שני הבדלים עיקריים:
1. לכל שאר החגים יש שם: "חג המצות", "חג השבועות", "חג הסוכות", "יום הכפורים". לעומתם לראש השנה אין שם בתורה: לא "ראש השנה", לא "יום הזכרון" ולא "יום הדין", שכל אלו הם שמות שנתנו חכמים לחג!
גם המלים "יום תרועה" אינן שם החג, אלא הן ציווי: "יום תרועה יהיה לכם" (במדבר כט, א), כשם שנצטוינו באותו פסוק עצמו: "מקרא קדש יהיה לכם"⁵.

2. לכל שאר החגים כתבה התורה הסבר גם לעצם החג, וגם למצוה העיקרית של החג. ההסברים מתחלקים לשלושה סוגים: או נימוק שמשמעותו **לזכור מאורע**

¹ בחלק מהדפוסים כתוב ברש"י בספר שמות (לא, טו) בסוגריים: "...יום טוב לא נאמר בו, כי אם: ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון" (ויקרא כג, לט) - אסורים בכל מלאכת עבודה, ומותרים במלאכת אוכל נפש".

² פירש רש"י: "זכרון תרועה - זכרון פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות, לזכור לכם עקדת יצחק שקרב תחתיו איל".

³ בסמוך (פסוק לה) פירש רש"י: "מקרא קדש - במאכל ובמשתה, ובכסות נקיה ובתפילה".

⁴ פירש רש"י: "והקרבתם אשה - המוספין האמורין בחומש הפקודים".

⁵ יש להעיר שהאברבנאל (ויקרא כג, כד עמוד קלח) כתב ש"יום תרועה" הוא שם היום.

חשוב שאירע בעבר, או נימוק חקלאי, או שני הנימוקים הללו גם יחד, או הסבר למהות היום.

נימוק שיש לחוג את החג על מנת לזכור מאורע חשוב שאירע בעבר, נאמר בחג המצות: "את חג המצות תשמר, שבעת ימים תאכל מצות כאשר צויתך למועד חדש האביב, כי בו יצאת ממצרים" (שמות כג, טו).
גם לגבי מצות הישיבה בסוכה נאמר נימוק מאותו סוג: "בספֿת תשבו שבעת ימים, כל האזרח בישראל ישבו בספֿת. למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים" (ויקרא כג, מב-מג).

נימוק חקלאי לעצם החג נאמר בחג השבועות ובחג הסוכות: "וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה, וחג האסיף בצאת השנה, באספך את מעשיך מן השדה" (שמות כג, טז).

הסבר למהות היום ולחובת העינוי והשביתה ממלאכה, נאמר ביום הכפורים: "בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשיכם, וכל מלאכה לא תעשו... כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם, מכל חטאתיכם לפני ד' תטהרו" (ויקרא טז, כט-ל). וכן נאמר עוד: "בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפורים הוא, מקרא קדש יהיה לכם, וענייתם את נפשיכם, והקרבתם אשה לד'. וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה, כי יום כפורים הוא, לכפר עליכם לפני ד' אלקיכם" (ויקרא כג, כז-כח).

לעומת זאת בשתי הפרשות של ראש השנה לא נאמר שום הסבר, לא לעצם החג ולא למצוה העיקרית בו: לא נימוק של מאורע בעבר, לא נימוק חקלאי, ולא הסבר למהות היום!

כבר שאל הרמב"ן: "ולא פירש הכתוב טעם המצוה הזאת: למה התרועה, ולמה נצטרך זכרון לפני ד' ביום זה יותר משאר הימים, ולמה יצוה להיותו מקרא קדש כלל" (ויקרא כג, כד). "ובשאר כל המועדים מפרש טעם המועד כל אחד ואחד במועדו" (דרשת הרמב"ן לר"ה בפתחה)⁶!

וכן שאל והוסיף רבנו בחיי (ויקרא כג, כד): "ולא באר לנו הכתוב... טעם התרועה למה ועל מה, גם לא באר שהיום הזה הוא יום הדין".

⁶ "כתבי הרמב"ן" מהדורת מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ג ח"א עמוד רי"ד.

ב. שאלות נוספות על ענייני ראש השנה בתורה

עוד שאל הרמב"ן: "לא נתפרש בתורה התרועה הזאת במה תהיה: אם בשופר, או בחצוצרות" (דרשת הרמב"ן לראש השנה)⁷. יש להוסיף שמהשוואת האמור בפרשת אמר: "זכרון תרועה", לנאמר בפרשת בהעלותך: "והרעלתם בחצוצרת ונזכרתם" (י, ט), נראה לכאורה שתרועה שבאה לזיכרון נעשית בחצוצרות!

כמו כן יש לשאול שלהלכה אנו מצווים גם לתקוע בראש השנה, ולא רק להריע, ובפרשות ראש השנה לא כתוב שיש לתקוע, ובפרשת בהעלותך מדגישה התורה את ההבדל שבין תקיעה לתרועה: "ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו" (י, ז). "וכי תבאו מלחמה... והרעתם". "וביום שמחתכם... ותקעתם" (י, ט-ז).

עוד עניין חשוב מאד בראש השנה הוא המלכת ד', והוא אף נקבע בנוסח הברכה האמצעית בכל תפילות העמידה בראש השנה: "מלך על כל הארץ, מקדש ישראל ויום הזכרון", ולא כמו ברגלים, שאומרים רק: "מקדש ישראל והזמנים". וכן כל עשרת ימי תשובה אומרים "המלך הקדוש", ובימות החול אומרים גם "המלך המשפט". נוסף על כך יש ברכה מיוחדת שבה אומרים פסוקי מלכויות בתפילת מוסף בראש השנה, וגם עניין זה לא נזכר במפורש בפסוקים. מאמר זה יעסוק בחמש שאלות:

1. מהיכן למדו שראש השנה הוא יום הדין?
2. מהיכן למדו שצריך להריע בשופר ולא בחצוצרות?
3. מהיכן למדו שצריך גם לתקוע ולא רק להריע?
4. מהיכן למדו שצריך לומר פסוקי מלכויות וכן פסוקי זכרונות ושופרות?
5. מדוע לא נאמרו כל הדברים הללו במפורש בתורה?⁸

⁷ שם עמוד ר"כ, וכעין זה ברבנו בחיי בויקרא שם.

⁸ עיין בדרשת הרמב"ן לראש השנה ("כתבי הרמב"ן" שם עמוד רט"ז) שכתב: "בתחילה יש עלינו לפרש מה שאומר 'בחדש השביעי', כי יכול השואל להקשות לנו: היאך זה חדש השביעי? והלא כל ישראל קורין אותו 'ראש השנה', ומפי עוללים ויונקים 'ראש השנה' שמו, וכן קורין אותו רבותינו בתלמוד ואומרים בכל מקום: 'ראש השנה'... ותשובת שאלה זו כי מה שאמר בתורה בניסן 'החדש הזה לכם ראש חדשים', ראשון הוא לכם לחדשי השנה' (שמות יב, ב), אין פירושו שיהיה ניסן ראש, אלא שיהא נקרא ראשון לנו, כלומר: ראשון לגאולתנו, שנמנה החדשים לגאולתנו שיצאנו ממצרים... וכן החדשים לא היה להם שם בתורה, ולא בישראל, אבל היו ישראל אומרים כמו שהתורה אומרת: 'בחדש הראשון' (שמות מ, ז), וכן: 'ויהי בשנה השנית בחדש השני נעלה הענן' (במדבר י, יא), 'ובחדש השביעי באחד לחודש' (שם כט, א-ו), וכן כולם. ופירושו: בחדש הראשון לגאולתנו ממצרים, ובחדש השביעי ליציאת מצרים, וזהו פירוש 'ראשון הוא לכם', שאינו ראשון בשנה, אבל הוא ראשון לנו - שנקרא אותו ראשון לגאולה שלנו".

ג. מהיכן למדו שראש השנה הוא יום הדין?

1. הסבר הגמרא

במשנה בתחילת מסכת ראש השנה נאמר: "באחד בתשרי ראש השנה לשנים".⁹ שאלה הגמרא (בדף ח ע"א): "למאי הלכתא?" וענתה מספר תשובות, והאחרונה שבהן: "לדין, דכתיב: 'מראשית'⁹ השנה ועד אחרית שנה' (דברים יא, יב) – מראשית השנה נידון מה יהא בסופה" [פירש רש"י: שהקב"ה דן בתשרי את כל באי העולם כל הקורות אותם עד תשרי הבא].

"ממאי דתשרי הוא? דכתיב: 'תקעו בחדש שופר, בכסה ליום חגנו' (תהלים פא, ד). איזהו חג שהחדש מתכסה בו? הוי אומר זה ראש השנה. וכתב: 'כי חק לישראל הוא, משפט לאלקי יעקב' (שם, ה)".

אם כן הגמרא למדה מהפסוקים בספר תהלים "תקעו בחדש שופר, בכסה ליום חגנו, כי חק לישראל הוא, משפט לאלקי יעקב", שהדין הוא בראש השנה. יש לציין שמאותם פסוקים בספר תהלים שמהם למדה הגמרא שהדין הוא בראש השנה, ניתן ללמוד תשובות גם לשתי שאלות נוספות שנשאלו: מנין שצריך גם לתקוע ולא רק להריע, ומנין שצריך לעשות זאת בשופר ולא בחצוצרות, שכן נאמר שם: "תקעו בחדש שופר"! אך בפרק הבא נלמד שהגמרא לא למדה דינים אלו מהפסוקים הללו, וכנראה שהגמרא העדיפה ללמוד זאת מפסוקים בתורה, ועוד שהגמרא רצתה ללמוד גם את מספר התקיעות וסדרם, ודברים אלו אינם כתובים בפסוקים בספר תהלים.

2. הסברי הרמב"ן

הרמב"ן בפירושו לתורה (ויקרא כג, כד) כתב שראש השנה כיום הדין רמוז כבר בתורה עצמה: "מפני שהוא בחדשו של יום הכפורים, בראש החדש, נראה¹⁰ שבו יהיה דין לפניו יתברך, כי במ ידן עמים, בראש השנה ישב לכסא שופט צדק, ואחרי כן, בעשרת הימים ישא לפשע עבדיו".

בדרשתו לראש השנה כתב הרמב"ן רמז נוסף: "כי ה'זכרון' יאמרו אותו הכתובים על הדין בנשפטים, כמו: 'כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו' (יחזקאל יח, כב). 'כל צדקותיו אשר עשה לא תזכרנה' (שם, כד)... כולם על שעת הדין... והנה

⁹ בפסוק בתורה כתוב: "מרשית" בלא א', אבל הגמרא ציטטה כאן עם א'. ועיין ב"בעל הטורים" שם וב"תורה תמימה" שם (אות ז') שהמלה "מרשית" כתובה בלא א' לרמז שבשינוי סדר האותיות ניתן לקרוא: "מתשרי".

¹⁰ בדרשתו לראש השנה (שם) כתב הרמב"ן במקום מלה זו: "ירמוז".

נתנה לנו התורה העניין הזה ברמז, והיה נודע בישראל מפי הנביאים ואבות קדושים עד משה רבנו, ועדיין הוא בידינו קבלה ומפורסם בתלמוד¹¹.

כידוע חז"ל קבעו את חתימת הברכה האמצעית בתפילות ראש השנה: "מלך על כל הארץ, מקדש ישראל ויום הזכרון", בדומה לחתימת הברכה ביום הכפורים: "מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכפורים". מהשוואה זו עולה ש"יום הזכרון" הוא שם היום של ראש השנה, כשם ש"יום הכפורים" הוא כמובן שם היום. מדוע "יום הזכרון" הוא שם היום? לפי הרמב"ן מובן מאד: "יום הזכרון" משמעותו יום הדין! וכך כתב הרמב"ן בדרשתו: "עכשיו פירשנו 'זכרון' שהוא יום דין, וכן תיקנו חכמים בתפילה: 'את יום הזכרון הזה', כלומר: את יום הדין הזה" (שם עמוד רכו).

3. הסבר הנצי"ב

רמז נוסף כתב הנצי"ב ב"העמק דבר" (ויקרא כג, כד): "בפרשת בהעלותך כתיב: 'וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי הַדְּשָׁכִים ותקעתם בחצלת' (במדבר י, ז). 'וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצר אתכם והרעתם בחצלת' (שם, ט). והקבלה ידועה שאין תקיעה בלי תרועה, ואין תרועה בלי תקיעה לפנייה ולאחריה. אלא המקרא מרמז עיקר תכלית המצוה. **דביום שמחה התכלית היא התקיעה, שהיא לשמחה**, והתרועה באה לצירוף, ובאה להזכיר ולהתעורר ולשמור עצמו שלא יהא אחרית שמחה תוגה...¹² מה שאין כן **ביום רעה של מלחמה וכדומה, עיקרו התרועה**, והתקיעה באה עמה לצרוף שלא יתיאש מן התקוה והגאולה. ומעתה דכתיב **בראש השנה 'יום תרועה'** למדנו דראוי להתעורר בו התעוררות תרועה, **שהוא יום הדין**. ולא תרועה בלבד, אלא 'זכרון תרועה', שיהא נזכר שהוא יום תרועה ולא לחינם הוא זה".

לפי הנצי"ב התורה רמזה שראש השנה הוא יום הדין בכך שכתבה שיש להריע ביום זה, ולא כתבה בפירוש שיש לתקוע ביום זה.

¹¹ שם עמוד ר"כ, וכעין זה כתב גם רבנו בחיי בפירושו לתורה שם.

¹² עיין שם בנצי"ב שהוסיף: "כדאיתא בשלהי קדושין (פא ע"א): 'סקבא דשתא ריגלא...'. ופירש רש"י: "ריעוע של ימות השנה ליחוד ולעבירה ימות הרגל, שיש קבוצת אנשים ונשים לשמוע דרשה ונותנים ונושאים זה עם זה".

ד. מהיכן למדו שהתרועה היא בשופר?

1. הסבר הגמרא

בגמרא במסכת ראש השנה (לג ע"ב) נאמר: "תנו רבנן: מנין שבשופר? תלמוד לומר: 'והעברת שופר תרועה' (ויקרא כה, ט, לגבי יום הכפורים של יובל). אין לי אלא ביובל, בראש השנה מנין? תלמוד לומר: 'בחדש השביעי' (שם), שאין תלמוד לומר 'בחדש השביעי' [רש"י: דהא כתב לך בכמה מקומות דיום הכפורים בחדש השביעי הוא, והכא יום הכפורים כתיב], ומה תלמוד לומר 'בחדש השביעי'? שיהיו כל תרועות של חדש שביעי זה כזה".

2. הסבר הרמב"ן

הסבר אחר על פי הפשט לכך שצריך להריע דווקא בשופר ולא בחצוצרות כתב הרמב"ן (ויקרא כג, כד): "אבל 'זכרון תרועה', כמו 'יום תרועה יהיה לכם' (במדבר כט, א). יאמר שנריע ביום הזה, ויהיה לנו לזכרון לפני ד', כמו שנאמר להלן (שם י, י): 'ותקעתם בחצוצרת, והיו לכם לזכרון לפני אלקיכם'. ובעבור שאמר שם: 'וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשכם ותקעתם בחצוצרות על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם', וכאן צוה בתרועה סתם, במועד הזה בלבד, ואחרי כן אמר (בפסוק כה): 'והקרבתם אשה', הנה התרועה הזאת אינה התרועה ההיא, שהיא בחצוצרות על הקרבן, וזאת אינה על הקרבן, אבל היא חובה בכל ישראל, והיא בשופר, כי לא צוהו עדיין לעשות חצוצרות, וסתם כל תרועה בשופר היא, כמו שנאמר (להלן כה, ט): 'והעברת שופר תרועה'¹³.

לפי הרמב"ן למדנו שהתרועה בשופר לא מלימוד של גזירה שוה או היקש¹⁴, אלא מפני שיש כאן ציווי לכל ישראל להריע באחד לחודש השביעי, בנוסף לציווי לתקוע בחצוצרות בהקרבת המוספים במועדים, ועדיין לא נצטוינו על החצוצרות, וסתם תרועה היא בשופר.

ה. מהיכן למדו שצריך גם לתקוע ולא רק להריע?

בהמשך הגמרא שם (ראש השנה לג ע"ב) נאמר: "ומנין שפשוטה לפניו? תלמוד לומר: 'והעברת שופר תרועה' (ויקרא כה, ט) [רש"י: והעברת – פשוטה משמע, העברת קול אחד].

¹³ עיין שם ברמב"ן שהוסיף עוד הסברים על דרך הקבלה.

¹⁴ עיין שם בגמרא (לד ע"א) שדנה האם הלימוד הוא מגזירה שוה או מהיקש.

ומנין שפשוטה לאחריה? תלמוד לומר: 'תעבירו שופר' (שם) [רש"י: הרי העברה תחילה וסוף, ותרועה כתיבא בינתיים].
ואין לי אלא ביובל, בראש השנה מנין? תלמוד לומר: 'בחדש השביעי' (שם), שאין תלמוד לומר 'בחדש השביעי', ומה תלמוד לומר 'בחדש השביעי'? שיהו כל תרועות החדש השביעי זה כזה".

ו. מהיכן למדו את מספר התקיעות?

בהמשך הגמרא שם (ראש השנה לד ע"א) נאמר: "ומנין לשלש של שלש שלש [רש"י: מנין דהנך פשוטה לפניך ולאחריה ותרועה באמצע, עבדינן תלתא זימני: למלכויות חדא, ולזכרונות חדא, ולשופרות חדא]?
תלמוד לומר: 'והעברת שופר תרועה' (שם), 'שבתון זכרון תרועה' (שם כג, כד), 'יום תרועה יהיה לכם' (במדבר כט, א) [רש"י: תלמוד לומר 'תרועה' תלתא זימני, לכל אחת פשוטה לפניך ולאחריה].
ומנין ליתן את של זה בזה ושל זה בזה [רש"י: לפי ששלש תרועות הללו לא נאמרו במקום אחד, שהשתים נאמרו בראש השנה, והאחת ביובל, מנין ליתן האמורות בראש השנה ביובל, וליתן האמורה ביובל בראש השנה שיהו כאן וכאן שלש]?
תלמוד לומר: 'שביעי' 'שביעי' לגזירה שוה [רש"י: נאמר בראש השנה: 'בחדש השביעי', ונאמר ביובל: 'והעברת שופר תרועה בחדש השביעי']. הא כיצד? שלש שהן תשע"¹⁵.

ז. מהיכן למדו שאומרים מלכויות זכרונות ושופרות?

1. מהיכן למדו את אמירת המלכויות

בגמרא במסכת ראש השנה (דף לב ע"א) נאמר: "ומנין שאומרים מלכויות? תניא: רבי אומר: 'אני ד' אלקיכם' ו'בחדש השביעי' (ויקרא כג, כב-כד)¹⁶ - זו מלכות. רבי יוסי בר יהודה אומר: אינו צריך. הרי הוא אומר: 'והיו לכם לזכרון לפני אלקיכם' (במדבר י, י), שאין תלמוד לומר: 'אני ד' אלקיכם' (שם), ומה תלמוד לומר: 'אני ד' אלקיכם'? זה בנה אב לכל מקום שנאמר בו זכרונות יהיו מלכויות עמהן".

¹⁵ ועיין שם בגמרא לגבי צורת הלימוד האם היא בהיקש או בגזירה שוה, וכן יש שם בגמרא לימוד נוסף לתקיעה לפני ותקיעה לאחריה מהתקיעה בחצוצרות בפרשת בהעלותך.

¹⁶ רש"י: "'אני ד' אלקיכם' - דילעני ולגר תעזוב אותם' (ויקרא כג, כב), וסמך ליה: 'בחדש השביעי זכרון תרועה' (שם, כד)". "'אני ד' אלקיכם' - הוא לשון 'אני אדון לכם'".

יש להעיר ששתי הדרשות קשות: הדרשה הראשונה קשה, כיון שהיא לומדת מפסוק הכתוב בסוף פרשת חג השבועות הלכה הנוהגת בראש השנה, ואינה נוהגת בחג השבועות.

הדרשה השנייה קשה, כיון שהיא לומדת מפסוק הכתוב בפרשת החצוצרות, לגבי כל המועדים, ורק בשעת הקרבת הקרבנות, כמו שכתב הרמב"ן המובא לעיל (בפ"ד סעיף 2), הלכה הנוהגת רק בראש השנה, ובלי קשר לקרבן. הערה זאת קשורה להעלמה הכללית של עניני ראש השנה בתורה, כפי שיבואר בסמוך.

2. מהיכן למדו את אמירת זכרונות ושופרות?

לגבי אמירת זכרונות ושופרות אמרה הגמרא שם: "זכרון – אלו זכרונות. תרועה – אלו שופרות".

רש"י על הפסוק (ויקרא כג, כד) כתב רק: "זכרון תרועה – זכרון פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות, לזכור לכם עקדת יצחק, שקרב תחתיו איל".
כתב עליו הרמב"ן: "והיה צריך הרב להביא גם פסוקי המלכויות מן המדרש, שלא יתכן שיזכיר הכתוב פסוקי הזכרונות והשופרות ולא יזכיר המלכויות. וכבר דרשו אותם מפסוק 'והיו לכם לזכרון לפני אלקיכם' (במדבר י, י), שאין תלמוד לומר 'אני ד' אלקיכם' (שם), ומה תלמוד לומר 'אני ד' אלקיכם'? אלא זה בנין אב לכל מקום שאתה אומר זכרונות אתה סומך להם את המלכויות, כדאיתא בתורת כהנים (פרשה יא, ב) ובמסכת ראש השנה (לב ע"א).

אבל כל זה אסמכתא מדבריהם, ומפורש אמרו (ראש השנה לד ע"ב): 'הולכין למקום שתוקעין, ואין הולכין למקום שמברכים. פשיטא! הא דאורייתא והא דרבנן! לא צריכא, אף על גב דהא ודאי, והא ספקי' [פירש רש"י: דהא ודאי והא ספק - ודאי הוא לו שאם ילך אצל המברכין ימצא שם עשרה ויתפלל שליח ציבור ויוציאנו ידי חובתו, ואם ילך אצל התוקעין שמא כבר עמדו והלכו לביתם]".
ענה על כך הרא"ם: "ונראה לי שאין מזה טענה כלל, כי הרב ז"ל לא בא ללמדנו דיני הברכות של ראש השנה שיהיו שלש: אחת למלכויות ואחת לזכרונות ואחת לשופרות, כמו שהיתה כוונת המדרש הזה... אלא לפרש המקראות בלבד".
כלומר: הדרשה של מלכויות אינה עולה מפשט הפסוקים כמו זכרונות ושופרות, כמו שהתבאר בסעיף הקודם¹⁷.

מכל מקום מפורש בגמרא שאמירת מלכויות זכרונות ושופרות היא רק מדרבנן, ואף על פי שלמדו אותה מהמלים "זכרון תרועה", אין הלימוד, אלא אסמכתא¹⁸.

¹⁷ ועיין גם ב"גור אריה" וב"באר בשדה".

ח. מדוע לא מפורשים בתורה ענייני ראש השנה?

1. הסבר רבינו בחיי והאברבנאל

כתב רבינו בחיי בפרשת אמר (כג, כד): "ומה שבאה פרשה זו סתומה יותר משאר פרשיות המועדים, העניין הוא מה שידוע בענייני תורתנו הקדושה אותם שהן מפינות הדת ומעיקריה, כי כל מה שהעניין יותר נעלם ויותר פנימי הוא יותר סתום, ובא הלשון בו בדרך קצרה ובמלות מועטות"¹⁸.

כעין זה כתב גם האברבנאל (שם): "והנה לא ביארה התורה שיהיה יום תרועה יום הדין, לפי שהתורה ניתנה לכל העם, והמדע הזה מהדין הכולל בראש השנה על כל ענייני השנה אינו מדע ראוי לכל העם, כי הוא סוד ד' ליראיו".

יש לציין שהסבר זה מתייחס רק לכך שהתורה לא כתבה שראש השנה הוא יום הדין, אך הוא אינו מתייחס לכך שהתורה לא כתבה שהתרועה נעשית בשופר ושצריך גם לתקוע ולא רק להריע [וכן שצריך גם לומר פסוקי מלכויות זכרונות ושופרות, אבל כבר למדנו שאמירת הפסוקים רק מדרבנן].

¹⁸ עיין בסדור הגר"א "אשי ישראל" (עמ' 409 בתחילת "ענין תקיעת שופר וענין מלכויות זכרונות ושופרות") שכתב: "הגם שברכות הנ"ל הן מדרבנן, מכל מקום הן רמוזים במקרא, כמו שאמרו (בראש השנה לב ע"א ובתורת כהנים אמר פרשתא יא), אלא שמן התורה אינם לעיכובא, שבתקיעת שופר בעצמו נכללו שלושת העניינים, וחכמים ברוח קדשם קבעום חובה להזכיר שלושת העניינים בפירוש בדיבור, אבל מן התורה במעשה של התקיעת שופר נכללו כולם".

¹⁹ עיין שם ברבנו בחיי שהוסיף: "כענין המצוה שבתפילין שהזכיר בו הכתוב: 'והיה לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך' (שמות יג, טז), ולולא הקבלה לא היינו עומדין על עיקר מצוה זו מה היא, גם לא מנין הפרשיות כמה הן, גם לא היינו משיגים ממשמעות הכתובים המקומות שבגוף המיוחדים להם שבהם ראוי להניחן. וכן מצות ציצית שאמרו רז"ל שהיא שקולה כנגד כל המצוות שבתורה (נדרים כה ע"א ורש"י סוף פרשת שלח), לא היינו יודעים משפטה בשמונה חוטיין וחמשה קשרים לולא קבלת רז"ל, כי לשון הכתובים בזה סתום מאד. גם בכאן באחד לחדש שהוא תחלת חשבון העשרה הנשלם ביום הכפורים יש בו מן הסוד וההעלמה שראוי הכתוב לסתום ולחתום כדרך שאר ענייני התורה הסתומים, וסתמתן כפי רוב העלמתן. וזהו הענין שאין זכרון עולם הנשמות מפורש בתורה אלא ברמזים, וסתמתו לרוב העלמתו, כי התורה להמון ישראל ניתנה, לא ליחידים שבהם בלבד, וענין העולם הוא אין כל היחידים משיגין אותו איך הוא, אף כי המון העם, כי כשם שאין הדג המתגדל במים יודע ומשיג יסוד האש לפי שהוא הפכו, כן העולם הוא השכלי בהפך מן העולם הזה הגשמי, ואין בעל החומר יכול להשיגו בעוד שהוא בחומר, ועל כן הוצרכה התורה לבאר היעודים הגופניים המושגים להמון לחוש העין, ומתוך אותן יעודים שהם הכנות מה שיצטרך האדם, יבא האדם אל התכלית שהוא עיקר הכוונה".

יש להעיר שדבריו לגבי הסתרת העולם הבא מובנים, אך הדמיון לציצית ולתפילין אינו מובן מדוע התורה הסתירה אותם יותר מאשר את שאר המצוות. ואולי מפני ששקולה מצות ציצית כנגד כל התורה, והוקשה כל התורה לתפילין (קדושין לה ע"א).

אך יש להעיר שיש מצוות נוספות ששקולות ככל התורה – עיין במאמר "למצות הארץ" פ"ב בספר "לנתיבות ישראל" למרן הרצב"י קוק זצ"ל (כרך א עמוד קכ במהדורת ח.ש.ן. ירושלים תשל"ט) ו"גיליוני הש"ס" לרבי יוסף ענגיל נדרים לב ע"א.

2. הסבר המהר"ל מפראג

הסבר אחר כתב המהר"ל מפראג בספרו "תפארת ישראל" (סוף פכ"ז): "כי ד' יתברך נתן למועדים זמן אשר הם שמחת ישראל, אשר זכו אל הטוב, כמו שאמר בחג המצות שבו יצאו ישראל מבית עבדים, וסוכות: 'כי בסוכות הושבתי את בני ישראל' (ויקרא כג, מג), וביום הכפורים: 'כי ביום הזה יכפר עליכם' (ויקרא טז, ל)... ומזה הטעם לא נכתב גם כן בראש השנה שהוא יום הדין, מפני כי הדין מצד עצמו אינו מקובל ואינו נוח לאדם, ולכך לא תלה המועד בזה, רק נכתב: 'זכרון תרועה', והזכירה שנזכר על ידי התרועה לפני הקב"ה לטובה, וכן היא הזכירה בכל מקום".

גם הסבר זה מתיחס רק לכך שהתורה לא כתבה שראש השנה הוא יום הדין, אך הוא אינו מתיחס לכך שהתורה לא כתבה שהתרועה נעשית בשופר ושצריך גם לתקוע ולא רק להריע.

3. הסבר ה"כלי יקר"

הסבר אחר כתב ה"כלי יקר" בפרשת אמר (כג, טז בסופו): "זה הטעם גם כן העלם יום דין של ראש השנה, כדי שלא ילך אדם בשרירות לבו ויסגל עוונות כל ימות השנה, ויחשוב לתקן מעשיו בהיותו קרוב ליום ד' אשר בו ישב על כסא דין. אלא ידמה בנפשו כאילו בכל יום ויום ד' יושב על כסאו למשפט, ומתבקר פנקסו, ועל ידי זה יהיה כל יום ויום בתשובה²⁰. וכן איכא למאן דאמר: 'אדם נידון בכל יום' (ראש השנה טז ע"א), שנאמר: 'ותפקדנו לבקרים, לרגעים תבחננו' (איוב ז, יח). ובחיבורי הנזכר ('עוללות אפרים') הארכתני²¹.

יש לציין שהסבר ה"כלי יקר", כמו הסברי רבנו בחיי והאברבנאל והמהר"ל מפראג, מתיחס רק לכך שהתורה לא כתבה שראש השנה הוא יום הדין, אך הוא אינו מתיחס לכך שהתורה לא כתבה שהתרועה נעשית בשופר, ושצריך גם לתקוע ולא רק להריע²².

²⁰ עיין שבת קנ"ג ע"א: "תנן התם: רבי אליעזר אומר: 'שוב יום אחד לפני מיתתך'. שאלו תלמידיו את רבי אליעזר: 'וכי אדם יודע איזה יום ימות?' אמר להן: 'וכל שכן! ישוב היום, שמא ימות למחר! ונמצא כל ימיו בתשובה'".

²¹ א. חלק שני עמוד לג (כרך א עמוד רסג-רסה במהדורת ירושלים תשנ"ט). ועיין שם שהביא הסברים נוספים על הסתרת ענין הדין בתורה, והסתייג מהם.

ב. כעין דברי ה"כלי יקר" כתב גם ה"יפה עינים" המובא בסמוך, בפירושו השני.
²² כעין זה כתב בספר התודעה פרק ראשון "תשרי ראש השנה" בסעיף "בכסה ליום חגנו" (עמ' י במהדורת תשכ"ג): "גם כל ענין הדין שהוא באחד בתשרי מכוסה הוא, ואינו נזכר בתורה בפירוש, כדי שיהא אדם דואג על חטאיו כל השנה, ואינו דוחה את התשובה עד לראש השנה".

בחיבורו "עוללות אפרים"²³ התייחס ה"כלי יקר" גם להעלם השופר וכתב: "וטעם העלם התרועה [שהיא בשופר] הוא כדי שיריעו גם בפה, בתפילה ותחנונים. לכך נאמר סמוך לפסוק זה [של 'תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו']: 'בצרה קראת ואחלצך' (תהלים פא, ח)".

4. הסבר ה"יפה עינים" וה"יערות דבש"

הסבר אחר כתב ה"יפה עינים" בדרשתו לפרשת האזינו²⁴: "מה שלא נגלה הדבר הזה בתורה בפירוש, כי לא מצינו רק 'יום תרועה יהיה לכם', וגם כן לא נתפרש היות זמן זה מיוחד לתשובה, הוא... שכמו שסודות התורה שבעל פה לא נכתבו **כדי שלא יודעו לאומות העולם**... מזה הטעם לא נגלה גם כן זה. כי רצה האלקים כי הסוד הזה לא יודע רק לבני ישראל עם קרובו בעלי סודו. וזהו אומרו: 'אשרי העם יודעי תרועה', כי הם לבדם יודעים סודה"²⁵.

גם ה"יערות דבש" (בדרוש החמישי) כתב שהתורה העלימה את טעמו של ראש השנה לטובתם של ישראל, וביאר יותר: "יש להבין: למה נעלם בתורה טעם ראש השנה, ונאמר סתם: 'יום תרועה יהיה לכם', ולא נאמר בו טעם כי ישב אלקים למשפט, כאשר נאמר טעם ביום כפור ויתר החגים? אבל זהו לטובת ישראל. כי ידוע מה שאמרו בפרקי דרבי אליעזר (פ"י) הטעם למה ברח יונה וביקש לכבוש נבואתו לנינוה, משום דאמר: 'גויים נוחי תשובה הם, יעוררו חימה על ישראל דהם מקשים ערפם לשוב', ולכך היה מוסר נפשו למות בשביל ישראל. וכן הדבר, אילו הגויים היו יודעים ומרגישים כמונו שראש השנה יום הדין ופקודה לכל השנה, היו חוזרים בתשובה למאד, והיה נפלא מעשיהם בכל עניינם, ועל ידי כך היה לישראל קטרוג מהשטן, והיה חימה על ישראל. ולכך העלים ד' מהם יום הדין, כדי שלא יחייבו לישראל. ולכך אילו היה כתוב בתורה, היה הדבר נתודע להם, כי רוב האומות מאמינות בתורה שבכתב, ומודים כי היא מד', ולכך העלים ד' ומסרו בתורה שבעל פה כי הוא יום דין, וזה האומות פוקרים בו, כנודע, וזה לטובתינו. ולכך אמר דוד: 'מגיד דבריו ליעקב, חקיו ומשפטיו לישראל, לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום' – שהעלים מאתם יום המוגבל

²³ הנ"ל בהערה שלפני הקודמת (כרך א עמוד רסה במהדורת ירושלים תשנ"ט).

²⁴ "יפה עינים" לרב שמואל יפה אשכנזי, בעל "יפה תואר" על המדרש רבה ו"יפה מראה" על הירושלמי (ויניציאה שצ"א דף קעו ע"ב עמודה שניה).

²⁵ עיין שם שכתב טעם נוסף שדומה לדברי ה"כלי יקר" המובאים לעיל.

לחוק ומשפט, ולכך 'הללויה', כי עלינו לשבח לד' בזה, כי הגדיל חסדו אתנו מאד בזה"²⁶.

יש לציין שגם הסבר זה התיחס רק לכך שהתורה לא כתבה שראש השנה הוא יום הדין, אך הוא לא התיחס לכך שהתורה לא כתבה שהתרועה נעשית בשופר, ושצריך גם לתקוע ולא רק להריע, וכן שצריך גם לומר פסוקי מלכויות זכרונות ושופרות"²⁷.

5. הסבר על פי ה"יפה עינים" וה"יערות דבש"

על פי דרכם של ה"יפה עינים" וה"יערות דבש" נראה להסביר שלכן גם לא כתבה התורה שהתרועה נעשית בשופר דווקא, ושצריך גם לתקוע ולא רק להריע, וכן שצריך לומר גם פסוקי מלכויות זכרונות ושופרות: כדי שגם אם ידעו אומות העולם שראש השנה הוא יום הדין, אף על פי כן הן לא ידעו כיצד לזכות בדין. כיון שהן לא ידעו שצריך גם לתקוע ולא רק להריע, ושהתרועה והתקיעה צריכות להיעשות בשופר ולא בחצוצרות, ושצריך גם לומר פסוקי מלכויות זכרונות ושופרות. ורק לישראל, אהוביו של מקום, גילה הקב"ה דברים אלו בתורה שבעל פה!

אולי ניתן להוסיף שכיון שעיקר העבודה המוטלת עלינו היא ההמלכה²⁸, דווקא היא מכוסה יותר, כמו שהתבאר בפ"ז.

²⁶ עיין באברבנאל ויקרא כג, כג ד"ה "האמנם" שכתב גם כן: "ברצות ד' לזכות את ישראל הודיע וגלה את אזנם שהיום ההוא הוא יום הוראה רבה, ובריות בו יפקדו לחיים ולמות, ויצו אותם לעמוד על נפשם... וזה ענין מצות יום תרועה, שצוה שיתקעו ויריעו בשופר... לכן אמר: 'יום תרועה יהיה לכם'. רוצה לומר שהחסד הזה מיוחד לאומה... וכמו שאמר: 'מגיד דבריו ליעקב, חקיו ומשפטיו לישראל, לא עשה כן לכל גוי'". אלא שהאברבנאל לא כתב את דבריו על ה**סתרת** העינים הנזכרים.

²⁷ עיין בספר התודעה פרק ראשון "תשרי ראש השנה", בסעיף "בכסה ליום חגנו" (עמ' י במהדורת תשכ"ג) שכתב עוד: "גם כל ענין הדין שהוא באחד בתשרי מכוסה הוא, ואינו נזכר בתורה בפירוש... כדי שיהא מכוסה מן השטן המקטרג על ישראל, ולא ידע מן הדין עד שעת הדין".

יש להעיר על דבריו שלפי רש"י, תוספות, הר"ן, האבודרהם ו"סדר היום", ערבוב השטן, הנזכר בגמרא בראש השנה (טז ע"ב), אינו נעשה על ידי הסתרת מה שכתוב בתורה, אלא מתוך תקיעת השופר, כפי שיתבאר במאמר "כיצד מתערבב השטן?". אמנם דבריו מתאימים למה שכתבו הרב אייזיק טירנא ומהר"ל, שהובאו ב"דרכי משה", בב"ח, ב"לבוש", ב"מגן אברהם" וב"משנה ברורה" בתחילת סימן תקפא, כפי שהובא שם בנספח.

²⁸ עיין בספר "שפתי חיים" מועדים א (לרב חיים פרידלנדר, משגיח ישיבת פוניבז', בני ברק תשמ"ט), במאמר "עבודת ראש השנה- תמליכוני עליכם" (עמ' פא-פז שם).

סיכום

א. בתורה שבכתב נאמר רק שבאחד לחדש השביעי יש להריע, ולקרוא אותו מקרא קדש, אבל לא התפרשו ענייניו של ראש השנה: לא שמו של החג, ולא מהותו של היום, שהוא יום הדין. כמו כן לא נאמרו פרטים חשובים מאד במצוה העיקרית של היום: שצריך להריע בשופר ולא בחצוצרות, ושצריך גם לתקוע ולא רק להריע.

ב. הגמרא למדה מהפסוקים בספר תהלים "תקעו בחדש שופר, בכסה ליום חגנו, כי חק לישראל הוא, משפט לאלקי יעקב", שראש השנה הוא יום הדין. באותם פסוקים בספר תהלים כתוב גם שצריך להריע בשופר ולא בחצוצרות, ושצריך גם לתקוע ולא רק להריע.

ג. הגמרא לא למדה מהפסוקים בספר תהלים שצריך להריע בשופר ולא בחצוצרות, ושצריך גם לתקוע ולא רק להריע, אלא מפסוקים העוסקים במצות היובל, מפני שהגמרא העדיפה ללמוד זאת מפסוקים בתורה. ועוד שהגמרא רצתה ללמוד גם את מספר התקיעות וסדרם, ודברים אלו אינם כתובים בפסוקים בספר תהלים.

ד. על השאלה מדוע התורה לא כתבה שראש השנה הוא יום הדין נאמרו ארבעה טעמים:

1. רבנו בחיי והאברבנאל כתבו שהדין הוא ענין עמוק, ולכן התורה לא רצתה להאריך בו.

2. המהר"ל מפראג כתב שהתורה כתבה טעמים לשמחה בחגים, ואילו הדין איננו סיבה לשמחה.

3. ה"כלי יקר" כתב שהתורה לא כתבה שראש השנה הוא יום הדין, כדי שאדם לא ידחה את חזרתו בתשובה לסוף השנה, אלא יהיה כל ימיו בתשובה.

4. ה"יפה עינים" וה"יערות דבש" כתבו שהתורה הסתירה שראש השנה הוא יום הדין כדי שאומות העולם לא ידעו זאת ולא יחזרו בתשובה, דבר שעלול לעורר קטרוג על עם ישראל.

על פי דרכם הסברנו שלכן התורה הסתירה גם את שאר ענייני ראש השנה: שהתקיעה היא בשופר, ושצריך גם לתקוע ולא רק להריע, ושצריך גם לומר פסוקי מלכויות זכרונות ושופרות, כדי שאומות העולם לא ידעו כיצד להתרצות בדין, ומתוך כך לא יתעורר קטרוג על ישראל אם הגויים יחזרו בתשובה, וכדי שרק לעם ישראל יהיה קל לזכות בדין.